

Devadesátiny Milana Daniela: recept na dlouhý život

V mezičase jsem se i já posunul do pokročilé fáze svého profesního života, a tak se stále častěji vracím ve vzpomínkách k okamžikům a setkáním, které určovaly mé životní kroky. RNDr. Milan Daniel, DrSc., byl jedním z těch, kteří mne nejen inspirovali pro životní směřování, ale také poradili na životních rozcestích. Ostatně v úvodu mého blahopřání k Milanovým osmdesátinám (Živa 2011, 5: LXXV–LXXVII) jsem se vyznal z toho, jak mně v čase mládí imponoval svým badatelským počínáním při horolezeckých expedicích do Hindúkuše a Himálaje. Jeho knížka *Tajné stezky smrtonošů* z r. 1985 je průvodcem lékařskou entomologií a parazitologií, která se čte doslova jedním dechem, naslouchat jeho odborným nebo cestopisným přednáškám byl pro každého z nás rovněž nesmírně příjemný zážitek; kultivovaný jazyk, přesnost vyjadřování, soustředěný projev a dar zaujmout – to jsou hlavní přednosti Milanova způsobu komunikace s odbornou i laickou veřejností.

Milan Daniel (14. června 1931 v Horažďovicích) maturoval na Wintrově gymnáziu v Rakovníku (1951) a absolvoval studium tehdejší Biologické fakulty Univerzity Karlovy (obor zoologie – parazitologie, 1956). Krátce působil na fakultě u prof. Otto Jírovce a poté nastoupil do parazitologického oddělení Biologického ústavu Československé akademie věd (od r. 1962 Parazitologický ústav ČSAV), kde obhájil kandidátskou disertační práci (1959). Od r. 1965 vedl oddělení experimentální arachnoentomologie v Parazitologickém ústavu ČSAV v Praze, v r. 1970 však byl v rámci normalizačních opatření direktivně odvolán. „Velký doktorát“ mohl obhájit až v r. 1987. V r. 1986 přešel do Institutu postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví v Praze

(původně Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů), v jehož rámci pracoval v Institutu tropického lékařství, kde vedl oddělení lékařské entomologie a ekologie (do r. 1992), a později ve Škole veřejného zdravotnictví (do r. 2009), kde vybudoval a vedl Národní referenční laboratoř lékařské entomologie a přenašečů nálezů, od r. 2000 také ve Státním zdravotním ústavu v Praze (SZÚ), v Centru mikrobiologie a epidemiologie.

Hovořím-li o Milanovi, nemohu se nezmínit o jeho manželce RNDr. Vlastě Danielové, DrSc. (Živa 2014, 5: CXI–CXIII). Spolu vytvořili krásnou rodinu, ale také badatelskou dvojici, harmonicky se doplňující ve všech ohledech. Milan se vyprofiloval jako medicínský akarolog a entomolog

mezinárodního věhlasu s důrazem na ekologii a chování klíšťat a epidemiologii nálezů přenášených klíšťaty, klíšťové encefalitidy a lymfské boreliózy. A právě v oblasti studia klíšťat se nejvýrazněji setkávají vědecké zájmy Milana a Vlasty, mezinárodně respektované odbornice v oblasti arbovirologie, zejména v problematice viru klíšťové encefalitidy.

K mému prvnímu osobnímu setkání s M. Danielem došlo v polovině 80. let minulého století a zapsalo se mi do paměti nesmazatelným dojmem. Řešil jsem tehdy podobně jako řada mých vrstevníků velké dilema, totiž zda opustit Prahu a jít do nově budovaného Jihočeského biologického centra ČSAV v Českých Budějovicích, v mém případě do Parazitologického ústavu, a pokusit se navázat na slavnou tradici československé parazitologie v pražském Parazitologickém ústavu ČSAV. Ten byl srdeční záležitostí Milana a Vlasty Danielových, uvědomoval jsem si tehdy, jak složitá období v 80. letech to pro ně a další jejich pražské kolegy muselo být. Věděli, že mají pouze dvě možnosti, odejít do nejistoty nově budovaného pracoviště, nebo se od svého dosavadního zaměstnavatele odpoutat, zůstat v Praze a přinejmenším částečně se vzdát milované práce ve výzkumu parazitů. Vlasta a Milan na vybranou neměli, nemohli opustit své rodinné zázemí v Praze a vše, co vybudovali. Přesto dokázali zůstat nad věcí, nezahořkli, naopak, dokázali se zaujetím pro svou práci skvěle uplatnit a své renomé ještě výrazně

1 Při návštěvě amerického lékařského entomologa a parazitologa Harryho Hoogstraala (druhý zleva) na někdejší detašovaném pracovišti Parazitologického ústavu ČSAV ve Valticích. Dále zleva Milan Daniel, jeho žena Vlasta a parazitolog Bohumír Rosický (1969)

2 Milan Daniel na pláňích národního parku Serengeti v Tanzanii (2007)

2

1

posílit. Zůstali velkými příznivci nového Parazitologického ústavu v Českých Budějovicích a zejména v čase svobodného nadechnutí se po listopadu 1989 jsme se znovu a znovu vraceli k těsné spolupráci na poli výzkumu klíšťat, klíšťové encefalitidy a lymské boreliózy. To nám vydrželo až do současnosti a pevně věřím, že ještě dlouho vydrží.

Milane, v minulé dekádě jsme všichni kolegové z oboru byli svědky tvé neutuchající pracovní aktivity včetně systematické práce na projektech a nových publikacích. Přibliž prosím, co se ti podařilo od těch minulých kulatin rozpracovat a dokončit za zajímavá témata.

Do deváté dekády života jsem vstoupil jako spolupracovník projektu Mapování přírodních ohnisek zoonóz přenosných na člověka v ČR a jejich změny ovlivněné modifikacemi klimatu (Interní grantová agentura Ministerstva zdravotnictví ČR, IGA, 2010–14). Práce byla zaměřena především na náklady přenesené klíšťaty (klíšťovou encefalitidu a lymskou boreliózu) a navazoval tak na předchozí dva projekty IGA, jichž jsem byl řešitelem. Cílem bylo lokalizovat přírodní ohniska nákaz v ČR, provést jejich typizaci a stanovit stupně rizika pro místní populaci. Dále stanovit změny úrovně zjištěného rizika v závislosti na sezonách roku a na kolísání aktuálních povětrnostních podmínek a vyhodnotit vliv i dalších faktorů. Projekt získal Čestné uznání ministra zdravotnictví za zdravotnický výzkum a vývoj pro rok 2015. Příslušné diplomy nám osobně předal tehdejší ministr zdravotnictví Svatopluk Němeček 17. prosince 2015 na slavnostním shromáždění v Martinickém paláci v Praze. K tomuto datu se také uzavřela má pracovní smlouva ve Státním zdravotním ústavu v Praze, Centru epidemiologie a mikrobiologie, oficiálně jsem opustil oddělení epidemiologie infekčních nemocí a přešel do plného důchodu.

To jsme ovšem nezaznamenali – žádný náznak, že by ses vytratil z badatelské komunity.

Ve skutečnosti spolupráce pokračovala a dosud pokračuje, především při ověřování a postupných úpravách varovných prognóz aktivity klíšťat, a tedy i rizika napadení lidí při venkovních aktivitách. Tato varovná prognóza, která byla z mé iniciativy připravena a uvedena do reálného

veřejného využití již v rámci projektu Světové zdravotnické organizace a Evropské komise Climate change and adaptation strategies for human health (2006), se stala součástí zákonné vyhlášky Ministerstva zdravotnictví o systému epidemiologické bdělosti pro vybrané infekce (č. 275/2010 Sb.), kde v příloze 28 (klíšťová encefalitida), čl. 7 Protiepidemická opatření, je jmenovitě uvedena varovná předpověď aktivity klíšťat a rizika napadení lidí klíšťaty. Český hydrometeorologický ústav ji ve spolupráci se SZÚ připravuje a publikuje na svých webových stránkách již 14 let.

Široká veřejnost si již zvykla, že informace o aktivitě klíšťat je od jara do podzimu běžnou součástí předpovědi počasí ve sdělovacích prostředcích. Je to takříkajíc tvé dítě, o které se lidé zajímají, a s výraznými nárůsty počtu klíšťat v naší přírodě tuto předpověď vyhledávají a řídí se jí. Jde bezesporu o významný příspěvek s uplatněním tvých poznatků z oblasti ekofyziologie a chování klíšťat v závislosti na počasí a na klimatických poměrech v biotopech jejich výskytu.

Tím však tvá činnost neskončila.

Určitě ne, bylo třeba také dokončit rozpracovaná témata, případně hledat odpovědi na nově se objevující otázky a hlavně udržet dlouho budované pracovní kontakty. O upřímné snaze plnit toto předsevzetí snad svědčí i seznam 22 titulů publikací v tuzemských i zahraničních časopisech zveřejněných v této dekádě. Velmi si cením, že k přípravě posledních dvou přijali pozvání do autorského kolektivu další spolupracovníci, zejména prof. Patricie Nuttallová z Oxfordské univerzity. I tato spolupráce dále pokračuje.

Zmínil jsi rok 2015, kdy jsi odešel do penze, ale ve skutečnosti se pro tebe a vnímání nové reality každodennosti mnoho nezměnilo, není-liž pravda?

Ukončení zaměstnaneckého poměru (byť i jen částečného) bylo pro mě naopak mimo jiné signálem, že je třeba přidat do kroku, abych stihl uskutečnit další předsevzetí, která dosud ustupovala klíšťatům. Byl to např. návrat ke skupině parazitických roztočů sametek (Trombiculidae), kterým jsem v minulosti věnoval značnou pozornost. Výsledkem „návratu“ bylo mé spoluautorství na monografii sametek Turecka (Magnolia Press, Auckland, Nový Zéland 2012).

3 Na exkurzi s H. Hoogstraalem v Krkonoších při prohlídce biotopů, na nichž M. Daniel se spolupracovníky tehdy právě zahájil dlouhodobé sledování vývoje klíšťat v různých nadmořských výškách (1969).

4 Manželé Danielovi v Podkově řeky Colorado, USA (2010)

5 V národním parku Nairobi, Keňa (2007)

6 Na radnici v rodných Horažďovicích M. Daniel převzal v r. 2016 diplom čestného občanství. Snímky z archivu M. Daniela, pokud není uvedeno jinak

7 Hlavní objekt vědeckého zájmu jubilanta – dvě samičky a sameček klíštěte obecného (*Ixodes ricinus*), přenašeče klíšťové encefalitidy a lymské boreliózy. Foto J. Erhart

V ní jsou zhodnoceny i sběry, které jsme shromáždili s Vlastou na naší cestě napříč tureckou Anatólií v r. 1969.

A co poklady z horolezeckých expedic do asijských velehor a návrat k nim po letech?

Návratem byl i nový pohled na výsledky tří expedic, kterých jsem se zúčastnil – do Hindúkuše (Afghánistán 1965, Pákistán 1967) a Himálaje (Nepál 1973). Na základě sběrů a získaných poznatků bylo dosud publikováno 43 původních prací (vlastní autorství, případně se spoluautory 28; jiní autoři 15), rozptýlených časově (1966–2015) v řadě domácích i zahraničních časopisů. Tím se značně ztrácel hlavní záměr prováděného výzkumu – snaha poznat evoluční cesty osídlení životu přírodou těchto jedinečných krajinných oblastí, dosud jen málo dotčených lidskými aktivitami. K pokusu sjednotit dosažené výsledky z uvedeného hlediska jsem vybral publikace založené na sběrech a pozorováních z oblasti hory Makalu (údolí Barun, východní Nepál). V době působení expedice to byla obtížně přístupná, pustá velehorská krajina bez trvalého osídlení lidmi a jen v dolní části sloužící příležitostně jako letní pastvina. Turistický ruch tu byl neznámou věcí. Přírodovědecky (ale i jinak) skutečná *terra incognita*. Díky této jedinečnosti byla oblast vyhlášena národním parkem (Makalu-Barun National Park, 1992), který byl označen jako „strict Natural Reserve, the first in Nepal, in order to protect natural ecosystems and processes in an undisturbed state for scientific study, environmental monitoring,

education and the maintenance of genetic resources“ (přísná přírodní rezervace, první v Nepálu, s cílem chránit přírodní ekosystémy a procesy v nenarušeném stavu pro vědecké studium, monitorování životního prostředí, vzdělávání a zachování genetických zdrojů).

Z tvého expedičního výzkumu v asijských velehorách vznikly další krásné publikace v renomovaných časopisech. Přibliž nám je prosím.

V r. 2015 jsem zveřejnil v časopise *Journal of Mountain Science* článek *Expansion of small terrestrial mammals and their parasites in the Barun Valley (Makalu Mt. Region, Nepal Himalaya) linked with changes in glaciation and human activities* (Expanze drobných suchozemských savců a jejich parazitů v údolí Barun [oblast Makalu, Himálaj, Nepál] spojená se změnami zalednění a lidských aktivit). O rok později jsem byl požádán o souhlas s uložení základních dat z tohoto článku na web *Global Change and Research Data Publishing and Repository* podle doporučení mezinárodní expertní skupiny, jako základ pro studia budoucích evolučních změn. V dalším roce (2017) po vyžádání detailnějších dat byl zveřejněn v časopise *Journal of Global Change and Research Data Publishing and Repository* článek, který doprovází technickými detaily předchozí webový soubor.

Jako gymnazista zapálený pro přírodní vědu a horolezení jsem s velkou vášní sledoval v knížkách nakladatelství Olympia a časopisech úspěchy i dramata československých horolezeckých expedic s vědeckým programem, jichž jsi byl členem. Ještě dnes se s chutí začtu do úžasného vyprávění z každodenního života výpravy na Makalu v r. 1973 v knížce *Reka* jménem Červánky od lékaře expedice Jaromíra Wolfa. Dodnes znám jména vás účastníků nazpaměť.

Skutečně, zájem širší veřejnosti o uvedené výpravy, které se uskutečnily před půlkou století a jsou tak již vcelku historické, poněkud překvapivě stále trvá. V r. 2017 byla zveřejněna elektronická verze mé knihy *Život a smrt na vrcholech světa* (původní tištěnou verzi vydala *Mladá fronta*, Praha 1977). Povšimla si toho i redakce Českého rozhlasu, který v následujících letech (2018, 2019 a 2020) zařadil vždy

v letních měsících celou knihu do pořadu *Četba* na pokračování.

Ze všech expedic a vědeckých cest jsi nashromáždil množství cenného materiálu, jeho část se dostala ke kolegům do dalších laboratoří. Dnes už se málo ví, že ve vzorku himálajské půdy, který jsi přivezl zpět do vlasti, byla nalezena mikrobiální houba s vysokou produkcí cyklosporinu, léčiva mimořádné důležitosti. Zpracování expedičních vzorků včetně jejich katalogizace a správného uložení musí být nesmírně vyčerpávající práce. Jak ses vypořádával s tímto úkolem?

Závěrečné práce vyžadují vskutku hodně času a energie. Do Národního muzea v Praze (Přírodovědeckého muzea – zoologického a entomologického oddělení) jsem předal kolekci parazitických členovců, převážně roztočů, vši a blech – celkem 2 000 mikroskopických preparátů spolu s příslušnými protokoly. Současně s tím i početný soubor separátů (kolem 4 000). V chodu je předávání knihovny, které bylo přerušeno covidovou pandemií. Část materiálu (sametek) ze sběrů v asijských velehorách je uložena v Zoologickém institutu Ruské akademie věd v Petrohradě, kde působí Alexander A. Stekolnikov, s nímž jsem v poslední době spolupracoval. Velká část kolekce blech byla již dříve převezena do britského Přírodovědného muzea (Natural History Museum) v Londýně, pro-

tože se na jejich zpracování významně podílel Franciscus G. A. M. Smit, bývalý kurátor světově proslulé Rothschildovy sbírky blech. Část materiálu je také ve sbírce Parazitologického ústavu Biologického centra AV ČR v Českých Budějovicích.

Ještě jsme se nedotkli cestovatelské vášně, kterou sdílíš s manželkou Vlastou. Ostatně, je to už také několik let, co jsme se zcela náhodně potkali při alpské túře v Rakousku. Kampak jste se v poslední době vypravili se svou toulavou kamerou?

Splnili jsme si naše přání podívat se do Jordánska (2011), Mexika (2012), Maroka (2013) a Tuniska (2014), zemí nesmírně pozoruhodných z pohledu přírodních krás a zajímavostí, ale také bohatých na stopy dávné minulosti.

Vím, že jsi velký patriot svého rodného města Horažďovic, které navíc nemůžete minout na pravidelných cestách na milovanou Šumavu. Bezpochyby jsou tam na tebe a tvé dílo patřičně hrdí. Velkou radost mně připravilo zastupitelstvo Horažďovic v r. 2016, když mi udělilo čestné občanství „jako poctu za zásluhy v oblasti vědecké a společenské“, jak stojí psáno v diplomu. V úředním protokolu zasedání je navíc zaznamenáno, že zastupitelé o udělení hlasovali jednomyslně.

Milane, dodatečně blahopřeji k tomuto ocenění. Je to tak, projev uznání v místě našich kořenů patří dozajista k těm nejcenějším. Na závěr bych ti chtěl poděkovat nejen za rozhovor, ale za všechno, co jsi pro naši badatelskou komunitu zabývající se klíšťaty a jimi přenášenými původci infekčních onemocnění dosud vykonal, a bylo toho neuvěřitelně mnoho. Současně se těším na naši spolupráci v příštích letech. K tomu ti chci u příležitosti krásných kulatin popřát pevné zdraví, lásku, štěstí, radost ze života a vždy dobrou mysl.

Citovanou literaturu uvádíme na webové stránce *Živy*. K dalšímu čtení např. *Živa* 1957, 1: 20–22; 1958, 5: 180–181; 1974, 1–6; 1981, 6: 202–205; 1985, 2: 42–44, 3: 102–103, 5: 181–182.

Se srdečnou gratulací se připojuje i redakční rada a redakce *Živy*.

